

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 324(497.11)

DOI: 10.5937/spm91-58234

Приказ

Српска политичка мисао

број 3/2025.

Vol. 91

стр. 193-197

*Дејан Бурсаћ**

*Институт за филозофију
и друштвену теорију,
Универзитет у Београду*

FREE AND FAIR ELECTIONS (СЛОБОДНИ И ПОШТЕНИ ИЗБОРИ)**

Јовановић, Милан. 2023.
Слободни и поштени избори:

Стандарди, концепти и мерења.
Београд: Факултет политичких
наука и Службени гласник, 222
стр.

У светлу бројних изборних спорења у Србији и повратка дебате о реформи изборних институција и уопште изборног система у фокус домаће јавности, монографија проф. Милана Јовановића „Слободни и поштени избори” чини се као правовремен и вредан прилог теоријским и практичним разматрањима ове важне и комплексне теме. Аутор већ у уводним деловима проблематизује термин „слободних” и „поштених” избора, те тако поставља полемички тон читаве књиге, дебатујући о терминима који су често у јавној и стручној употреби, али се узимају као вредносни аксиом без прецизне дефиниције или разумевања шта они уствари у себи подразумевају.

* Имејл адреса: dejan.bursac@ifdt.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-2998-3990

** Translation *in extenso* (превод у целини).

Према Јовановићу, изборни процес је великим делом постао попрште за отварање питања неповерења у политику, те изгледа као да су се чак и развијене демократије у 21. веку значајно удалиле од идеалне слике избора као функционалног механизма за изражавање слободног политичког мишљења грађана и ефикасног претварања њихових гласова у места у представничким телима, која би заузврат требало да раде у најбољем интересу грађана. Тај губитак поверења, иако се чини итекако познатим публици у нашој земљи, никако није искључиво домаћи феномен. На мултипликацију проблема глобалног поверења у изборне институте (и политички систем уопште) утиче читав низ фактора од којих многи нису нужно политички, где се можда понајвише издваја огромна доступност (проверених и непроверених) информација и могућност грађана да, путем друштвених мрежа и нових технологија, не само партиципирају у јавном мњењу него и креирају исто – и то сваког тренутка свакога дана, без икаквих филтера провере од стране одговорних медија или институција.

Пренесено на поље изборног процеса, у таквој ситуацији огољене транспарентности, под

лупом је свака могућа грешка изборне администрације, а и јавност постаје свеснија колико у процесу као што је изборни постоји прилика за грешку, омашку, манипулацију или изборну крађу. Комплексност је додатни фактор – неразумевање многих од изборних института појачава неповерење, а ту су наравно и политички актери у многим државама који сопствени резултат, објективно или субјективно, покушавају оправдати изборним манипулацијама супарника. У контексту општег демократског замора, пада изборне излазности, раста рејтинга популиста, ниског поверења у политичке процесе, медије, елите и демократске институције уопште, логично се повећава и неповерење у изборе. Стога је, сматра помало парадоксално аутор, од изузетног значаја дефинисати концепт слободних и поштених избора, али и држати се истог у практичном спровођењу изборних радњи. Јер управо масовност овог процеса као највеће политичке активности у једном друштву, као и комплексност избора који у себи укључују читаво мноштво радњи, у себи садржи низ могућности за проблеме који могу нарушити епитете слободног и поштеног такмичења. Уосталом, због тога је Сартори популарно дефинисао изборе као најманипулативнији

инструмент политике. Притом, подсетимо се још једном да утврђивање критеријума за квалитет избора није питање само практичних радњи на спровођењу истих, већ и теоријских спорења око садржаја појмова.

Баш због тога централна поглавља Јовановићеве књиге представљају значајну синтезу сазнања о овој теми, представљену кроз неколико комплементарних поља. Једно од њих је преглед међународних изборних стандарда, њиховог развоја и практичне примене, где аутор указује да глобално не постоји јединствени акт нити једнозначно схватање како слободан изборни процес треба да изгледа, мада је начелни концепт који је трасиран педесетих година 20. века ускоро постао распрострањен кроз деловање међународних организација, а затим и организација специјализованих управо за изборне процесе. Тај концепт је наравно, као и други феномени у друштвеним наукама, подложен реинтерпретацији и еволутивно је променљив у односу на епоху и друштвени контекст. Ове међународне повеље и конвенције, вредне због ширења схватања о томе какво изборно такмичење у начелу треба да буде, јесу документи мале правне снаге, али су послужили дисперзији и као такви пренети

су и операционализовани у националним законодавствима, што је допринело стандардизацији и унификацији изборног права, те сличном законском дефинисању изборних института широм света, без обзира на бројне разлике у спровођењу истих, биле оне културолошки или политички условљене.

Друго важно поље синтезе јесте аналитички преглед утицајних теоријских концепата у политиколошкој литератури, можда и разноликијих него што је дефиниција стандарда у међународним документима. Аутор на овом месту раздваја фазе избора у којима се могу наћи критеријуми слободног и поштеног: период пре избора (кроз кандидовање, кампању и припремне радње), на дан избора (кроз процес гласања) и после избора (што обухвата прерачунавање гласова у мандате, као и решавање изборних спорова и приговора). Да би илустровао различитости у приступу, Јовановић упоређује радове Елклита и Рејнолдса, који ситуирају процену квалитета избора у оперативно поље изборног менаџмента, са десет варијабли слободних избора по Бишоп и Хефлер, које захватају много шири друштвени оквир попут медијских и правних критеријума, а дотичу се и

концепта изборне конкуренције базираног на Сарторијевој тврдњи да се квалитет изборног процеса може проценити на основу његове компетитивности, тј. присуства опозиције, могућности да се у изборној арени смени власт, као и прихватању легитимности изборног процеса и посебно изборних резултата од стране свих укључених актера. На крају овог одељка, Јовановић интригантно, али кратко, разматра и утицај различитих изборних система на квалитет избора, што је додуше тема која би захтевала целовиту студију за себе.

Пред крај монографије, аутор отвара вероватно најзанимљивији сегмент ове теме, а то је изборно управљање, тј. практично руковођење комплексним политичким и административним процесом у коме у начелу учествује цела политичка заједница и који у себи садржи на стотине активности чије спровођење се често захтева у врло кратким роковима кроз координацију десетина и стотина тела, органа и појединаца, а што пресудно може да утиче на перцепцију слободе и поштења. Аутор се одлучује за приступ изборном управљању аутора Мозафара и Шедлера, који овом сегменту приступа у широком обухвату три фазе: креирања изборних правила (што укључује не само

конкретна правила спровођења гласања, већ и раније одлуке о изборној формули, структури гласачког листића, броју изборних јединица и величини парламента); затим спровођење самих правила тј. организацију избора (где аутор разматра разлике између деполитизоване и неутралне изборне администрације са једне стране, и дилеме многих транзиционих демократија са моделима независних изборних органа због познатих дефицита државне управе са друге стране, а што је посебно занимљива тема за Србију која стицајем историјских околности и индикованог неповерења актера како у државне актере, тако и међусобно једни у друге – има већ више од четврт века *ad hoc* скупштинско тело за спровођење избора које није ни владин орган, нити независна институција, те не поседује ни капацитете ни могућности да унапређује изборни процес); и најзад утврђивање резултата и решавање спорова, што је незаобилазан показатељ демократичности и поштења целог процеса.

Јовановић наводи да се управо у изборном управљању тј. квалитету истог налази главна разлика између демократских и ауторитарних режима. Док демократски имају извесна правила која се тешко и ретко мењају, а неизвесне исходе на

изборима – код ауторитарнијих модела владавине је супротно: изборна правила су променљива и често зависе од манипулативне природе одлучилаца, док су изборни исходи углавном извесни јер се такмичење одвија на неравноправном терену који значајно фаворизује владајуће партије.

На самом завршетку студије, аутор у помало песимистичном тону показује зашто је изборну реформу понекад тешко извести упркос постојању потребе за истом, те наводи налазе који аргументују да ће странке ретко мењати изборна правила док год је изборна арена за њих повољна тј. док у њој могу да максимизују мандате. Комплементарна са тим је и Коломерова студија по којој је актуелни изборни систем теже променити ако има мање одлучилаца (тј. ако је мањи ефективни број изабраних партија у парламенту, будући да оне на тај начин желе да очувају сопствену ексклузивност и задрже препреке за друге актере), а реформа је такође отежана са протоком времена, будући да се сви актери навикну на систем који је дуго на снази. То је посебно неповољан налаз по Србију, посебно ако прихватимо готово једногласан став стручне јавности

о нужности изборних реформи, будући да је наш изборни систем, упркос свим манама, у примени од 2000. године кроз чак десет парламентарних изборних циклуса. Ипак, Јовановић упозорава да све теорије углавном гледају на изборну реформу из визуре елита тј. политичких актера, док у новој друштвеној ситуацији не треба искључити масовно неповерење и притисак од доле – од маса, односно грађана, као потенцијално пресудни импулс за системску промену.

Књига Милана Јовановића, упркос питком стилу и лакој разумевању, свакако је значајно теоријски утемељена и као таква намењена стручној и академској јавности, иако нужно може бити повезана са практичним политичким животом и стога представља вредан ресурс за будуће креаторе изборних институција, тј. за одлучиоце и практичаре политике. Међутим, као што смо навели, сама друштвена стварност у којем се у Србији одвијају спорења око најмасовнијег и најзначајнијег политичког процеса, препоручују ову монографију и широкој читалачкој публици тј. свим грађанима који активно учествују у политичким процесима и желе боље да разумеју исте.

* Овај приказ је примљен 15. марта 2025. године, а прихваћен на састанку редакције 20. јуна 2025. године.